

Tema 4. Autonomii locale și instituții centrale în spațiul românesc (secolele IX-XVIII)

La începutul Evului Mediu, forma de organizare a românilor era obștea sătească (satul) în interiorul căreia coexistau proprietatea privată și cea colectivă, **fapt ce a dus la o ierarhizare socială care a favorizat extinderea teritorială**. Astfel, au apărut formațiuni mai cuprinzătoare: **cnezate, voievodate și țări**.

Procesul de constituire statală determinat de cauze interne (dezvoltarea economică, stratificarea socială) **se desfășoară în strânsă legătură cu evenimentele externe**. Regatul Ungariei intră într-o criză generată de schimbarea dinastiei; la această realitate se adaugă presiunea migratorilor. Se formează statele medievale românești: Transilvania, Țara Românească, Moldova și Dobrogea.

În zona intra- și vest-carpatică, existența unor formațiuni prestatale apare consemnată în izvoarele maghiare în contextul expansiunii statului vecin. Astfel, pentru **secolul al IX-lea, Anonymus, în „Faptele ungurilor”**, menționează voievodate conduse de **Menuhorut, în Crișana, Glad, în Banat, și Gelu, în zona intracarpatică**.

Pentru secolul al XI-lea, în același spațiu, „**Legenda Sfântului Gerard**” atestă **Voievodatul lui Ahtum și Voievodatul lui Gyla**. Sunt prezente și **țările (Maramureș, Făgăraș)**, care, situate la adăpostul munților, nu au intrat în atenția maghiarilor de la început.

Cele două voievodate sunt atacate din motive economice (taxa pe sare) și religioase (refuzul catolicismului), **sunt cucerite**, iar în acest spațiu se organizează primul stat medieval românesc: **Voievodatul Transilvaniei** (secolele XI-XIII).

Transilvania era, așadar, un voievodat autonom aflat sub suzeranitate maghiară. Voievodul era vasal regelui ungar, fiind numit de acesta în funcție, avea atribuții administrative, judiciare, militare, dispunea de o cancelarie proprie și era secondat de un vicevoievod. Un mijloc prin care cuceritorii și-au impus stăpânirea asupra Transilvaniei a fost colonizarea teritoriului cu populații de alte etnii: secui, sași. Românii sunt excluși treptat din viața politică.

Așadar, **conducerea Transilvaniei avea la bază colaborarea stărilor sau națiunilor privilegiate și anume, nobilimea maghiară, patriciatul săsesc și frunzașii secuilor**. Organizarea instituțională după model occidental presupune, la nivel local, instituții de tipul comitatelor și scaunelor săsești și secuiești. Aceste realități se mențin până în secolul al XVI-lea, când, în **1541, Transilvania devine principat autonom sub suzeranitate otomană**. Principele este ales de Dietă, dar amestecul Porții în politica externă aduce o îngrădire semnificativă a unor atribuții.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, **Transilvania intră sub stăpânire habsburgică și este organizată potrivit *Diplomei leopoldine* din 1691**. Ea a devenit o provincie a **Imperiului Habsburgic, condusă de împărat prin intermediul unui guvernator**. Acesta era ales de către Dietă și confirmat de Curtea de la Viena.

La sud de Carpați, existența unor autonomii locale este consemnată în ***Diploma Cavalerilor Ioaniți, emisă în 1247*** de regele maghiar Bela al IV-lea. De frica tătarilor, ungurii îi cheamă la sud de Carpați pe călugării militari Ioaniți, prilej cu care sunt prezentate realitățile economice, sociale și politice ale zonei. Astfel, sunt consemnate: **Țara Severinului, Cnezatul lui Farcaș, Cnezatul lui Ioan, Voievodatul lui Litovoi și Voievodatul lui Seneslau**. Aceste formațiuni, cu precădere din zona Argeș sau de pe valea Oltului, aveau o organizare proprie, erau consolidate, aveau conducători autonomi din punct de vedere politic, vasali regelui maghiar și stau la baza statului centralizat. De asemenea, aceste formațiuni serveau regelui Ungariei și aveau propriile forțe militare, întrucât se specifica obligația lor de a da ajutor armat Ioaniților.

În procesul de unificare teritorială și de obținere a independenței, remarcăm trei inițiative.

Voievodul Litovoi și fratele său, Bărbat, se revoltă pe la 1277-1279 împotriva suzeranității maghiare. Litovoi este ucis în luptă, iar fratele său este luat prizonier, răscumpărat „cu o sumă nu mică de bani” (ceea ce dovedește forța economică a formațiunii) și revine pe tron recunoscând autoritatea maghiară (suzeranitatea).

În 1290, Negru-Vodă pleacă din Făgăraș, întemeiază orașele Câmpulung și Argeș, iar boierimea locală i se închină. Aceasta este explicația cronicarilor pentru întemeierea Țării Românești, cunoscută drept „tradiția descălecatului”. Ea evidențiază contribuția Țării Făgărașului la crearea Țării Românești. Deoarece, în acea perioadă, maghiarii încalcă autonomia Țării Făgărașului, este posibilă o revoltă și plecarea la sud de Carpați a unor locuitori ai acesteia. Astfel, putem susține aportul demografic al autonomiei locale numite Țara Făgărașului la crearea Țării Românești. Pentru că orașele menționate de cronici poartă amprenta elementului transilvănean, ele au fost ridicate cu sprijinul locuitorilor de peste munți. Deci, putem demonstra contribuția instituțională a Transilvaniei la crearea statului sud-carpatic.

Basarab I este cel care întemeiază Țara Românească, unificând formațiunile de la sud de Carpați, într-un stat vasal Ungariei. Cauza neînțelegerilor dintre Basarab și unguri a fost Banatul de Severin. Pentru a evita distrugerile războiului, Basarab negociază fără succes pacea. Carol Robert refuză oferta, armata maghiară aparent învingătoare se întoarce spre Transilvania, dar într-o trecătoare, nelocalizată cu exactitate, dar intrată în istorie cu numele Posada (dat de Nicolae Iorga), românii îi surprind și îi înfrâng pe unguri, al căror rege scapă cu greu. Bătălia de la Posada, 9-12 noiembrie 1330 a însemnat sfârșitul suzeranității ungare și apariția primului stat românesc independent. Semnificația acestui nou statut al țării se evidențiază și prin atributul din titlul voievodal „singur stăpânitor”.

La est de Carpați, existența unor formațiuni prestatale este consemnată în izvoarele rusești și papale care, pentru secolele XI-XIII, vorbesc despre Țările Brodnichilor, Berladnicilor și Bolohovenilor.

În procesul de unificare se remarcă contribuția ungurilor și a locuitorilor din Maramureș. De teama tătarilor, maghiarii creează la est de Carpați un stat militar, marcă de apărare, numit Moldova Mică (capitala la Baia) și condus de Dragoș din Maramureș (1352). Urmașii lui Dragoș îi nemulțumesc pe boierii locali care se revoltă sub conducerea lui Bogdan din Maramureș, în 1359. Bogdan, nemulțumit de îngrădirea drepturilor sale de către maghiari, trece munții, înlătură pe Sas și Balç, urmașii lui Dragoș, și, în urma unor conflicte repetate, obține independența statului Moldova față de regele maghiar Ludovic de Anjou.

În Țara Românească și Moldova, domnia era instituția centrală. Puterea domnească era considerată de origine divină. Domnii căpătau această calitate prin ceremonia religioasă a ungerii cu mir și prin cea a încoronării care le transfera harul divin și confirma protecția divinității în exercitarea puterii.

Domnul avea următoarele atribuții de politică internă:

executive (asigura ordinea internă);

legislative (emitea acte normative);

juducătorești (judecător suprem, pronunța pedeapsa cu moartea);

militare (comandant suprem al armatei – mare voievod);

financiare (stabilea dările, acorda imunități);

bisericești (hotăra înființarea mitropoliilor, episcopiilor, mănăstirilor).

În politica externă, el reprezenta țara în relațiile cu celelalte state, încheia tratate, declara război, încheia pace, avea drept de legație (trimiterea și primirea solilor).e

În secolul al XVI-lea, domnia nu mai este considerată un atribut exclusiv al voinței divine, ea depinzând de stăpânul lumesc, sultanul. Așadar, **domnia este o funcție administrativă**.

În secolul al XVIII-lea, când se introduce regimul fanariot în Țările Române, instituția centrală se grecizează, iar domnul este considerat un funcționar al Imperiului Otoman. Perioadele de domnie sunt scurte, iar atribuțiile sunt limitate.

În exercitarea prerogativelor sale curente, domnitorul era ajutat de **Sfatul Domnesc**. Alcătuită inițial din toți marii boieri, această instituție a ajuns, începând cu secolul al XV-lea, să fie formată doar din boierii cu dregătorii și membrii clerului înalt.

Cele mai importante dregătorii erau cea de Mare Ban al Olteniei (în Țara Românească) și cea de Portar al Sucevei (în Moldova). Un pas important a înregistrat politica de centralizare a puterii în urma apariției cancelariei domnești, în fruntea căreia s-a aflat marele logofăt. Printre membrii Sfatului Domnesc se mai numărau: vornicul (șeful curții domnești), vistiernicul (administratorul finanțelor), spătarul (comandant militar). Activitatea diplomatică, primirea solilor străini și ceremonialul primirii lor se aflau în grija marelui postelnic.

Membrii Sfatului Domnesc îi asistau pe domn la scaunul de judecată, îl secondau în gestionarea puterii și participau la încheierea tratatelor cu puterile vecine.

În secolul al XVI-lea, Sfatul Domnesc devine **Divan**, ca o consecință a creșterii dependenței sale de Poartă, iar în secolul al XVIII-lea, numărul dregătorilor de origine greacă a crescut foarte mult, iar aceștia văd în funcțiile lor un mijloc de îmbogățire.

În ceea ce privește **organizarea bisericească**, Biserica românească este dependentă de patriarhia de la Constantinopol și are în fruntea sa mitropoliți numiți de Bizanț. Mitropolitul ocupa un loc important în Sfatul Domnesc și ținea locul domnului în caz de vacanță a tronului; era întâiul sfetnic al domnului, era socotit al doilea demnitar în stat și asiste la scaunul de judecată al domnului.

În Țara Românească au fost înființate Mitropolia Ortodoxă de la Argeș (în timpul domniei lui Nicolae Alexandru, 1359) și Mitropolia ortodoxă de la Severin (în timpul domniei lui Vladislav Vlaicu, 1370), apoi episcopiile Râmnicului și Buzăului. În Moldova, subordonate Mitropoliei ortodoxe (întemeiată de Petru Mușat în 1387, dar recunoscută oficial de Patriarhia din Constantinopol în vremea lui Alexandru cel Bun) erau episcopiile de Roman și Rădăuți.

Biserica are, în Evul Mediu, rol spiritual, dar și economic, cultural și politic.

În concluzie, secolele IX-XIV stau, în spațiul românesc, sub semnul procesului de **constituire statală**. Acesta a parcurs **trei etape (existența autonomiilor locale, unirea și independența, precum și crearea instituțiilor centrale)** și a fost posibil într-un context extern favorabil. Statele românești medievale au derulat, prin intermediul instituțiilor lor, o politică activă și eficientă, menită să le asigure bunăstarea, dar și supraviețuirea din pricina vecinilor expansioniști.